



فهم و تحلیل نقش راهبردی و کلیدی گردشگری جامعه‌محور در توسعه پایدار مقاصد گردشگری پذیر

رحیم زارع^۱، احمد محمودی^۲

DOI:10.22034/jtd.2026.532163.3099

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۲

چکیده

گردشگری جامعه‌محور یکی از مهم‌ترین انواع گردشگری است که در بسیاری از کشورها جریان دارد. توسعه پایدار مقاصد گردشگری پذیر هدفی است که از دیرباز مورد توجه بوده است. این مقوله نیازمند برنامه‌ریزی و تجزیه و تحلیل‌های متفاوتی است. از همین رو، هدف اصلی این پژوهش فهم و تحلیل نقش راهبردی و کلیدی گردشگری جامعه‌محور در توسعه پایدار مقاصد گردشگری پذیر است. پژوهش از نوع کاربردی و روش به‌کاررفته در آن روش کیفی نظریه داده‌بنیاد است. ابزار اصلی پژوهش مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با خبرگان حوزه مدیریت گردشگری، مدیریت توسعه، علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و مدیریت دولتی است که با نمونه‌گیری هدفمند شناسایی شدند. شانزده خبره به پرسش‌های مصاحبه نیمه‌ساختاریافته پاسخ دادند که اصل توقف در مصاحبه‌ها قاعده اشباع نظری بوده است. مطابق با یافته‌های پژوهش، با استفاده از رهیافت نظام‌مند اشتراوس و کوربین، ابتدا ۲۳۱ کد اولیه استخراج شد؛ سپس، با استفاده از رویکرد استقرایی، ۱۱۶ کد باز و پس از آن ۲۸ کد محوری و ۵ کد انتخابی استخراج شد. مطابق با نتایج پژوهش، گردشگری جامعه‌محور به تشکیل زنجیره ارزش گردشگری منجر می‌شود؛ چراکه به‌منزله راهبردی کلیدی در توسعه پایدار، با ترکیب ارزش‌های اخلاقی، عدالت اجتماعی، پایداری محیطی و رشد اقتصادی، می‌تواند هویت فرهنگی را تقویت و از فرسایش سنت‌ها جلوگیری کند، از طریق اشتغال پایدار و توزیع عادلانه درآمد به کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای کمک کند و با حکمرانی مشارکتی و حفاظت از محیط‌زیست، الگویی پایدار برای مقاصد گردشگری پذیر ارائه دهد.

واژه‌های کلیدی:

گردشگری، گردشگری جامعه‌محور، توسعه پایدار، مقاصد گردشگری پذیر، نظریه داده‌بنیاد.

مقدمه

گردشگری جامعه‌محور یکی از انواع مهم گردشگری است. در واقع، گردشگری جامعه‌محور شکل نوظهوری از گردشگری پایدار است که اغلب مزایای مالی/غیرمالی متعددی را برای جوامع محلی به ارمغان می‌آورد و پایداری را در سطوح مختلف به حداکثر می‌رساند (Han et al., 2019). این نوع از گردشگری به‌طور هماهنگ با فعالیت‌های سنتی اقتصادی محلی

ادغام می‌شود تا به توسعه جامعه کمک کند. محیط طبیعی و فرهنگ عوامل مهمی هستند که در ایجاد محصول گردشگری تفاوت ایجاد می‌کنند (Zavaleta Chavez Arroyo et al., 2023). در چند دهه گذشته، توسعه پایدار به‌طور فزاینده‌ای به موضوعی حیاتی در هر مقصد گردشگری تبدیل شده است (Hwang & Choi, 2017). گردشگری مبتنی بر جامعه به‌طور یکپارچه با پارادایم توسعه پایدار محلی همسو می‌شود

R.zare@atu.ac.ir

0000-0001-9046-026X

ah.mahmoudi@ut.ac.ir

0000-0001-7579-2274

رحیم زارع، دانشیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

احمد محمودی، استادیار گروه مدیریت ورزشی، دانشکده علوم ورزشی و تندرستی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)



گردشگری پذیر بررسی و تحلیل بیشتری شود. پیوند مفاهیم اجتماعی و گردشگری رویکردهای مختلفی را در مقاصد گردشگری پذیر به وجود آورده است که اهمیت این مقوله در پژوهش‌های متعدد نیز مشهود است. به همین سبب، هدف اصلی این پژوهش بررسی نقش و اهمیت گردشگری جامعه‌محور در توسعه پایدار مقاصد گردشگری پذیر است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

گردشگری جامعه‌محور یا گردشگری مبتنی بر جامعه در اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم در پاسخ به پیامدهای زیست‌محیطی مضر گردشگری انبوه گسترش یافت (Naranjo Lluart, 2022). مفهوم این نوع گردشگری نخستین بار در کار مورفی^۱ (1985) ظاهر شد، که در آن مسائل گردشگری و تأثیر آن در جوامع محلی در کشورهای در حال توسعه تجزیه و تحلیل شد. گردشگری جامعه‌محور با این واقعیت مشخص می‌شود که این خود جامعه است که بر مدیریت گردشگری کنترل دارد و بخش چشمگیری از مزایای چنین فعالیتی را دریافت می‌کند (López-Guzmán et al., 2011; Simpson, 2008). بنابراین، این نوع گردشگری به‌عنوان راه‌حلی ممکن برای تأثیرات منفی گردشگری انبوه در کشورهای در حال توسعه ظاهر شده است و به آن اجازه می‌دهد تا هم‌زمان به راهبردی برای سازمان‌دهی اجتماعی برای خود جامعه محلی تبدیل شود (López-Guzmán et al., 2011). برخی از نویسندگان وجود چهار ایدئولوژی گردشگری را توصیف می‌کنند: اولی مربوط به جست‌وجوی شادی در لذت‌گرایی به‌عنوان ارزشی کلیدی است که در مناطق خاص گردشگری رخ می‌دهد؛ دوم، فرار از دنیای روزمره و پرچالش؛ سوم، رویارویی با دیگری که به تبادل با جمعیت‌ها و مناظر عجیب و غریب اشاره دارد؛ و چهارم، بازگشت به طبیعت به‌عنوان منبع سلامت روحی و جسمی. مدل نظری گردشگری اجتماعی به دنبال پر کردن شکاف میان دو ایدئولوژی رایج اخیر است. این مدل فضایی عملی از گردشگری را ارائه می‌دهد که ریشه در دو تجربه کلیدی دارد: نخست، تبادل فرهنگی و تجربیات منحصر به فرد ناشی از آن؛ دوم، لذت بردن از مناظر طبیعی بکر و خارق‌العاده. علاوه بر این، ترجیحات امروز گردشگران نشان می‌دهد که آنان به دنبال بازگشت به طبیعت به‌عنوان سرچشمه‌ای برای سلامتی

که ویژگی آن فعالیت‌های گردشگری است که به‌طور مناسب برنامه‌ریزی، اجرا، مدیریت یا هماهنگی و در جامعه انجام می‌شود. چنین تلاش‌هایی، با تمرکز بر حمایت از معیشت پایدار و حفاظت از منابع طبیعی، اجتماعی-فرهنگی و میراث سنتی، به‌سمت رفاه جامعه هدایت می‌شوند (Garz8ki Okazaki, 2008). توسعه گردشگری در مناطق مختلف باید برنامه‌ریزی شده انجام شود و توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را ارتقا دهد، که باعث ایجاد اشتغال مناسبی می‌شود که کیفیت زندگی مردم را بهبود می‌بخشد و قدردانی و حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی را تضمین می‌کند (Zavaleta Chavez Arroyo et al., 2023). ملاحظه شده است که بسیاری از مقاصد و شرکت‌های گردشگری مرتبط ابتکارات پایدار متنوعی را برای حفظ طبیعت، حفظ منابع طبیعی/محلی، حفاظت از اصالت فرهنگی و دستیابی به منافع اجتماعی-اقتصادی به کار بسته‌اند (Kiatkawsin & Han, 2017; Boley et al., 2017; Nilnoppakun & Ampavat, 2016). در این زمینه، گردشگری مبتنی بر جامعه رویکردی ضروری برای گردشگری است که به‌طور مؤثر و قوی از پایداری در سطح جامعه/محلی حمایت می‌کند (Dodds et al., 2015; Lemelin et al., 2018). توسعه موفقیت‌آمیز گردشگری جامعه‌محور در به ارمغان آوردن مزایای متنوع برای مقصد محلی کمک‌های مهمی می‌کند؛ برای مثال، افزایش ایجاد شغل باکیفیت، ایجاد توسعه اقتصادی محلی، کمک به توسعه گردشگری دوستدار محیط‌زیست، توانمندسازی جامعه، و حفظ ارزش سنتی جامعه محلی (Lee et al., 2018; Lemelin et al., 2015; Tolkach & King, 2015). از همین رو، ضرورت دارد این مبحث مهم در راستای توسعه پایدار سرزمینی نیز هدایت شود و مزایای گوناگونی را به ارمغان آورد.

درست است که گردشگری جامعه‌محور به‌طور فزاینده‌ای یک موضوع حیاتی در زمینه گردشگری پایدار شناخته می‌شود (Lee et al., 2018; Sakata & Prideaux, 2013). اما پژوهش‌های اندکی درباره نقش گردشگری جامعه‌محور در راستای توسعه پایدار مقاصد گردشگری پذیر انجام شده است. با توجه به موقعیت خاص ایران در ظرفیت گردشگری و انواع آن و همچنین وجود فرصت‌های بی‌شمار در زمینه مباحث جامعه و گردشگری، ضروری است مفهوم گردشگری جامعه‌محور در زمینه توسعه پایدار مقاصد

1. Murphy



می‌کند و درعین حال، درآمدی ایجاد می‌کند که برای تأمین مالی پروژه‌های جدید در حوزه‌های مختلف از جمله آموزش، فرهنگ، بهداشت، محیط‌زیست و تولید هدایت می‌شود (Abreu et al., 2024). بیشتر اندیشمندان و پژوهشگران به این نتیجه رسیده‌اند که گردشگری جامعه‌محور «گردشگری تحت مالکیت و یا مدیریت جوامع در نظر گرفته شده است که منافع جامعه گسترده‌تری را ارائه دهد» (Goodwin & Santilli, 2009). هرچند تعاریف بسیاری از گردشگری جامعه‌محور وجود دارد، جنبه‌های اصلی که آن را مشخص می‌کند کنترل و مدیریت جامعه، حفاظت از فرهنگ و طبیعت، توانمندسازی و توسعه جامعه است (Manyara & Jones, 2009; Okazaki, 2008); زیرا گردشگری جامعه‌محور به دنبال حفظ منابع طبیعی و توسعه جمعیت میزبان است. با وجود این، فعالیت‌های گردشگری اجتماعی را می‌توان به‌عنوان فعالیت‌های گردشگری فرهنگی و ماجراجویانه و مانند این‌ها انجام داد (Ruiz et al., 2008). همچنین، از طریق این نوع گردشگری، جوامع به دنبال ایجاد پیوند با گردشگران هستند که به آن‌ها امکان می‌دهد توسعه اجتماعی - اقتصادی محلی را تقویت کنند و میراث، منابع فرهنگی و طبیعی را که بخشی از قلمروند حفظ کنند (López & Sánchez, 2009). از همین روی، گردشگری اجتماعی فرصتی برای اتصال امکان‌سنجی اقتصادی، حفظ اکوسیستم و گفت‌وگوی اجتماعی فرهنگی است بنابراین، گردشگری جامعه‌محور به‌عنوان نوعی از گردشگری پایدار مطرح می‌شود که از یک سو به دنبال بهبود توسعه اجتماعی - اقتصادی جمعیت ساکن در مقاصد خاص است و از سوی دیگر قصد دارد با ارائه خدمات محلی احترام به منابع محلی را حفظ کند و ارتقا دهد (Zavaleta Chavez Arroyo et al., 2023). علاوه بر این، گردشگری جامعه‌محور به‌عنوان یک مدل گردشگری ظهور می‌کند که انسجام، پیوندهای اجتماعی و حس جمعی از زندگی اجتماعی را تقویت می‌کند (Abreu et al., 2024). این نه تنها باعث ارتقای کیفیت زندگی می‌شود، بلکه احساس درگیر بودن، قدردانی از فرهنگ محلی و احساس تعلق عمیق را در بین افراد القا می‌کند (De Lourdes, 2023; Irving, 2009).

هیچ مدل مدیریتی خاصی برای مقاصد گردشگری وجود ندارد. هر منطقه منحصر به فرد است و مدیرتش را با توجه به نیازها، زمینه‌ها و ذی‌نفعانش طراحی می‌کند (Zavaleta Chavez Arroyo et al., 2023).

و نشاط زندگی هستند (Naranjo Lluport, 2022). به گفته مالدونادو و همکاران (2022)، نخستین مقاله علمی مرتبط با گردشگری جامعه‌محور در ابتدای دهه ۱۹۸۰ منتشر شد و پس از نخستین دوره عدم قطعیت با چند انتشار، رشد تصاعدی آن در سال ۲۰۱۰ آغاز شد؛ زمانی که گردشگری اجتماعی به موضوع موردعلاقه تبدیل شد و تقاضای آن تا امروز باقی است. گردشگری جامعه‌محور با هدف تبدیل گردشگری به فعالیتی انسانی‌تر است. این شکل از گردشگری بر پایه رویارویی و گفت‌وگوی صمیمانه بین فرهنگ‌ها بنا شده و در پی ایجاد پیوند و همبستگی است. این همبستگی تنها زمانی پدید می‌آید که فرهنگ، طبیعت و مردم، در واقعیت و نه صرفاً در مفهوم، با یکدیگر پیوند بخورند (Zavaleta Chavez Arroyo et al., 2023). گردشگری جامعه‌محور نیز عموماً به همه فعالیت‌هایی گفته می‌شود که در محیط‌های گوناگون از جمله محیط روستایی انجام می‌شود و به علت ویژگی‌های عجیب و غریب و منحصر به فرد ساکنان شهرها که آن‌ها را از سبک زندگی عادی‌شان متمایز می‌کند، برای ساکنان شهر جالب توجه است (Liang, 2022; Kurniawan et al., 2021; Giampiccoli & Mtapuri, 2017; Parani et al., 2021). طبق تعریف وزارت تجارت خارجی و گردشگری^۱ (2019)، گردشگری جامعه‌محور به فعالیت‌های گردشگری گفته می‌شود که در محیطی روستایی به صورت برنامه‌ریزی شده و پایدار از طریق مدل‌های مدیریتی با مشارکت فعال انجام می‌شود. در تعاریف دیگر، شکلی از گردشگری است که در آن عده قابل توجهی از مردم محلی کنترل و مشارکت شایان توجهی بر توسعه و مدیریت آن دارند (Maldonado-Erazo et al., 2022). سازمان توسعه هلند^۲ (2007، p. 10) آن را چنین تعریف می‌کند: «نوعی از گردشگری پایدار که راهبردهایی را به نفع فقرا در محیطی اجتماعی ترویج می‌کند».

علاوه بر این، همان‌طور که گوزاتی^۳ (2010) بیان کرده است، گردشگری جامعه‌محور ذاتاً فرآیندی مشارکتی است که به جای جامعه و به ندرت تنها توسط جامعه توسعه یافته است. در این زمینه، چنین ابتکاراتی بخش‌هایی از جمعیت محلی را بسیج می‌کند، تولیدات کشاورزی و صنایع دستی را تحریک

1. Maldonado-Erazo

2. Ministry of International Commerce and Tourism - MINCETUR.

3. Netherlands Development Organization (SNV).

4. Guzzanti



بنابراین، مدیریت باید منعطف، پویا و سازگار با واقعیت هر منطقه باشد. طبق تعریف سازمان جهانی گردشگری (2019)، مدیریت مقصد همه عناصری که مقصد گردشگری را شکل می‌دهند (جاذبه‌های گردشگری، امکانات، دسترسی، بازاریابی و قیمت‌ها) هماهنگ می‌کند و برای اینکه این امر مسئولیت‌پذیر و پایدار باشد، باید شامل شود؛ فرایندی که به‌طور مؤثر و هماهنگ به تعاملات بین بازدیدکنندگان، صنعت ارائه‌دهنده خدمات، جامعه میزبان و محیط از منظری وسیع‌تر (منابع طبیعی و فرهنگی) می‌پردازد (UNWTO, 2019). علاوه بر این، فعالیت‌های گردشگری شامل همه فرایندهای تولیدی انجام‌شده در صنعت مانند اقامت، تجارت، غذا و نوشیدنی، مغازه‌ها، تولیدات صنایع دستی، تحرک، اوقات فراغت یا اجاره است (INEGI, 2013).

پایداری اغلب رقابت‌پذیری در مقاصد گردشگری در نظر گرفته می‌شود، زیرا مسافران به‌طور فزاینده‌ای از مسائل اجتماعی، طرفدار محیط‌زیست و حفاظت آگاه‌اند (Han et al., 2019). هسته گردشگری جامعه‌محور توسعه جامعه از طریق گردشگری است که ارزش آن فراتر از توسعه اقتصادی است (Han et al., 2019). اگرچه رابطه بین توسعه جامعه و گردشگری در جامعه مورد بحث قرار گرفته، بیان شده است که گردشگری مبتنی بر جامعه نتایج مثبت متنوعی را به همراه دارد، از جمله توسعه اجتماعی - اقتصادی، مالکیت جامعه محلی، توسعه منابع انسانی، قدرت و وحدت جامعه (Lee & Jan, 2019; Mayaka et al., 2019; Mottiar et al., 2018; Lee et al., 2013; Mtapuri & Giampiccoli, 2013). امروزه، گفتمان حامی توسعه پایدار در کل به موضوعی رایج در جامعه تبدیل شده است و به‌منزله دغدغه‌ای محوری ظهور می‌کند. این گفتمان در سال ۲۰۱۵ به‌عنوان پیشنهاد سازمان ملل با معرفی هفده هدف توسعه پایدار (SDGs) و دستورکار ۲۰۳۰ اهمیت پیدا کرد.

با توجه به اینکه بخش گردشگری تقریباً ۱۰ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان را تشکیل می‌دهد، گنجاندن SDGs در گردشگری برای دستیابی به توسعه پایدار ضروری است (Abreu et al., 2024). در پرتو این پیشنهاد، گردشگری مبتنی بر جامعه به‌منزله گونه‌ای جایگزین از گردشگری در راستای همسویی با هدف توسعه پایدار و اصول پایداری درک می‌شود. با وجود این، مهم است تأکید شود که گردشگری مبتنی بر جامعه روشی برای ارزش‌گذاری جوامع محلی و کمک به حفظ میراث فرهنگی و طبیعی آن‌ها در حین ایجاد درآمد است (Sansolo & Bursztyn, 2009; Irving, 2009). ویژگی‌های خاص این نوع گردشگری را می‌توان از طریق تعاریف مختلف مشاهده کرد. گردشگری جامعه‌محور نوعی گردشگری است که توسط و برای جامعه محلی مدیریت می‌شود (Kavita & Saarinen, 2016). شش بُعد برای اندازه‌گیری پایداری گردشگری جامعه‌محور پیشنهاد شده است: شاخص‌های سیاسی، اجتماعی، بوم‌شناسانه (اکولوژیکی)، اقتصادی، فناورانه و فرهنگی (Choi & Sirakaya, 2006). به‌طور خلاصه، گردشگری مبتنی بر جامعه به دنبال ترویج توسعه هر جامعه بر اساس کار مشترک اعضای آن است (Sosa et al., 2021). آرمسترانگ^۲ (2012) بر این نظر است که گردشگری جامعه‌محور به دلایل متعددی تأییدیه‌های شایان توجهی را به‌عنوان ابزار توسعه پایدار دریافت کرده است؛ نخست اینکه باید تأثیر مثبتی در حفظ منابع طبیعی و فرهنگی در مناطق داشته باشد. دوم اینکه باید سبب توسعه اجتماعی - اقتصادی جامعه محلی شود. سوم اینکه باید با برنامه‌ریزی و مدیریت مناسب گردشگری تعداد مشاغل که مالکیت آن‌ها در دست جامعه محلی است افزایش یابد. درنهایت، باید تجربه بازدید باکیفیت برای گردشگرانی که از این منطقه بازدید می‌کنند ایجاد شود (Juma & Khademi, 2019; Vidra, 2019).

جدول ۱: پیشینه پژوهش به‌روزشده: نقش گردشگری جامعه‌محور در توسعه پایدار

یافته‌های کلیدی	روش پژوهش	نویسندگان (سال)
توسعه دهکده گردشگری تأثیرات اجتماعی - اقتصادی مثبتی دارد و آگاهی برای حفظ سنت‌های فرهنگی را افزایش می‌دهد. تعهد ذی‌نفعان و جامعه محلی عامل کلیدی موفقیت است.	مطالعه موردی کیفی	Hariyadi et al. (2024)

2. Armstrong

1. Sustainable Development Goals (SDGs)



نویسندگان (سال)	روش پژوهش	یافته‌های کلیدی
Al Amin et al. (2024)	پیمایشی (SEM)	گردشگری جامعه‌محور مستقیماً شرایط اقتصادی ساکنان و محیط را بهبود می‌بخشد. رابطه بین ساکنان و گردشگران، توسعه پایدار صنعت گردشگری را تقویت می‌کند.
Mularsari et al. (2024)	کیفی (SWOT)	مشارکت جامعه محلی در مدیریت مقصد حیاتی است. چالش‌ها شامل کمبود امکانات و حمایت دولت است. ارزیابی دوره‌ای برای پایداری موفقیت ضروری است.
d'Angella et al. (2025)	روش ترکیبی	چهار مرحله اصلی در توسعه پایدار مقصد شناسایی شد: آگاهی، تنظیم دستورکار، عمل و نظارت. DMOها نقش محوری به‌عنوان تسهیلگر دارند.
Bolaños (2014)	مرور سیستماتیک و فراتحلیل کیفی	انواع خانوارهای روستایی و سرمایه معیشتی آن‌ها. دیدگاه‌ها و نگرش‌های مختلفی که در بین مردم محلی درگیر در پروژه‌های گردشگری جامعه‌محور (CBT) و اکوتوریسم (ET) وجود دارد. مؤلفه‌های عمل جمعی در جوامع تحت بررسی.
Tuyen et al. (2025)	مرور سیستماتیک و تحلیل بیبلیومتریک	افزایش چشمگیر پژوهش‌ها از ۲۰۱۵ به بعد. خوشه‌های پژوهشی حول مشارکت جامعه، توانمندسازی و پایداری است. شکاف‌های نظری و جغرافیایی در پژوهش‌ها وجود دارد.
Abreu et al. (2024)	مطالعه موردی (کیفی، منابع ثانویه)	سه جامعه CBT در برزیل مستقیماً به دستیابی به هفت هدف SDGs کمک می‌کنند و بر دو هدف دیگر تأثیر غیرمستقیم دارند.
Cordova-Buiza et al. (2025)	تحلیل بیبلیومتریک	رشد چشمگیر تولیدات علمی در ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۳. تمرکز بر "CBT" و "گردشگری پایدار". شکاف در مطالعات تأثیرات جامع در رفاه جامعه محلی.
Turčinović et al. (2025)	پیمایش (تحلیل عاملی)	سه عامل کلیدی: رقابت‌پذیری مقصد، توانمندسازی محلی و مشارکت جامعه (۸۶/۲۵ درصد واریانس). مشارکت جامعه به مالکیت و همسویی با ارزش‌های محلی منجر می‌شود.
Krittayaruangroj et al. (2023)	مرور بیبلیومتریک	تغییر تمرکز پژوهش‌ها بر کشورهای در حال توسعه. foci شامل رضایت، رشد اقتصادی، مشارکت ذی‌نفعان و حفاظت از میراث. جهت‌گیری آینده: تاب‌آوری پسا‌کرونا و اهداف SDGs.
Suryani et al. (2020)	دیالوگ جامعه (کیفی)	سه عامل تحول: رهبری تحول‌آفرین، ساخت ظرفیت جامعه، و تسهیلگری توسعه از طریق شبکه‌سازی و مشارکت.



نویسندگان (سال)	روش پژوهش	یافته‌های کلیدی
کاظمیه و عیدی (۱۴۰۲)	اسنادی و کتابخانه‌ای	موانع: ساختار مدیریتی متمرکز، نبود برنامه‌ریزی، زیرساخت ناکافی. راهکارها: توانمندسازی و آموزش جامعه محلی، پشتیبانی دولتی، ایجاد نهاد حکمرانی محلی.
دهقانی و همکاران (۱۴۰۲)	پیمایشی (توصیفی - تحلیلی)	بین‌گردشگری جامعه‌محور و توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی روستاهای ساحلی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.
جوان و برزگر (۱۴۰۴)	ترکیبی (کیفی و کمی)	دوازده پیشران کلیدی شناسایی شد. پیشران‌های "افزایش آگاهی" و "تقویت مشارکت اجتماعی" بیشترین اثر مستقیم و "اصلاح ساختار قدرت" بیشترین اثر غیرمستقیم را داشتند.
عینالی و همکاران (۱۳۹۷)	پیمایشی (توصیفی - تحلیلی)	گردشگری در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی تأثیر مثبت، ولی بر شاخص زیست‌محیطی تأثیر منفی داشته است.

روش شناسی

حاصل از مصاحبه‌ها را در سه دسته کدهای باز، محوری و انتخابی گنجانده است. خبرگان پژوهش شامل استادان، خبرگان و کارشناسان و متخصصان دانشگاهی و اجرایی حوزه مدیریت گردشگری، مدیریت توسعه، علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و مدیریت دولتی است که با نمونه‌گیری هدفمند شناسایی شدند. شانزده خبره به پرسش‌های مصاحب نیمه‌ساختاریافته پاسخ دادند که اصل توقف در مصاحبه‌ها معیار اشباع نظری بوده است. مشخصات و ویژگی‌های خبرگان در جدول ۲ نشان داده شده است.

پژوهش از نوع کیفی است و از روش نظریه داده‌بنیاد بهره‌جسته است. در این پژوهش سعی شده است از مبانی نظری و اصول اندیشمندان و صاحب‌نظران معتبر و حاذق، که در زمینه گردشگری جامعه‌محور و توسعه پایدار بسیار مهم تلقی می‌شوند، استفاده شود. از طرفی، از نظر خبرگان و متخصصان مرتبط نیز استفاده شده است. از همین رو، پژوهش از نوع کاربردی و در زمره پژوهش‌های کیفی است. رویکرد به‌کاررفته در آن رویکرد نظام‌مند اشتراوس و کوربین است که کدهای

جدول ۲: توزیع فراوانی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خبرگان شرکت‌کننده در پژوهش

ویژگی	گروه‌بندی	تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۱۳ نفر	۸۱٪
	زن	۳ نفر	۱۹٪
میانگین سنی	۲۵ تا ۳۵ سال	۲ نفر	۱۲٪
	۳۶ تا ۴۵ سال	۶ نفر	۳۷٪
	۴۶ تا ۵۵ سال	۷ نفر	۴۳٪
	بالای ۵۵ سال	۳ نفر	۱۸٪



ویژگی	گروه‌بندی	تعداد	درصد
مدرک تحصیلی	دکتری	۱۶ نفر	۱۰۰٪
سابقه کاری	۵ تا ۱۵ سال	۱۱ نفر	۶۸٪/۸
	۱۶ تا ۲۵ سال	۳ نفر	۱۸٪/۷
	بالای ۲۶ سال	۲ نفر	۱۲٪/۵

مطابق با نتایج جدول ۳، پایایی پژوهش از طریق بازآزمونی و توافق درون موضوعی (توافق بین کدگذاران) با مشارکت دو پژوهشگر مستقل در فرایند کدگذاری برابر با ۰/۸۱ است که نشان از قابل اعتماد بودن کدگذاری‌ها دارد. روایی نیز با استفاده از بازبینی مشارکت‌کنندگان و مرور خبرگان تأیید شده است.

جدول ۳: بررسی پایایی مصاحبه‌ها (رویکرد پایایی بازآزمون)

ردیف	کد مصاحبه‌شونده	تعداد کل کدها	تعداد کدهای توافق‌شده	تعداد کدهای توافق‌نشده	پایایی بازآزمون
۱	مصاحبه ۴	۲۷	۲۲	۵	٪۸۱
۲	مصاحبه ۹	۲۳	۲۰	۳	٪۸۶
۳	مصاحبه ۱۳	۲۴	۱۸	۶	٪۷۵
۴	مجموع	۷۴	۶۰	۱۴	٪۸۱

می‌پردازد. از آنجاکه افراد در بستر اقدامات و تعاملاتشان از راهبردهایی برای تفسیر موقعیت‌ها استفاده می‌کنند، این اقدامات پیامدهایی دارد (Cliff & Melissa, 2017). هدف کدگذاری انتخابی یکپارچه‌سازی مقوله‌ها در قالب یک نظریه منسجم است. کدگذاری انتخابی مشابه کدگذاری محوری است، اما در سطحی انتزاعی‌تر انجام می‌شود (Naeem et al., 2023).

یافته‌های پژوهش

یافته‌های به‌دست‌آمده از آمار توصیفی خبرگان عبارت است از: ۸۱ درصد از خبرگان مرد و ۱۹ درصد زن؛ میانگین سنی خبرگان: ۱۲ درصد ۲۵ تا ۳۵ سال، ۳۷ درصد ۳۶ تا ۴۵ سال، ۴۳ درصد ۴۶ تا ۵۵ سال، ۱۸ درصد بالای ۵۵ سال. تمامی خبرگان دارای مدرک دکتری بودند و سابقه خدمتی آن‌ها به این صورت بود: ۶۸ درصد از خبرگان دارای سابقه کاری ۵ تا ۱۵ سال، ۱۸ درصد ۱۶ تا ۲۵ سال و ۱۲ درصد بیشتر از ۲۶ سال. همان‌طور که توضیح داده شد، به‌منظور کدگذاری از رهیافت نظام‌مند اشترواس و کوربین استفاده شده

جلسات به‌صورت حضوری و با کسب اجازه از خبرگان انجام شد. میانگین زمان هر جلسه ۴۳ دقیقه بود و هر مصاحبه ضبط، و سپس به‌صورت دستی در جداول کدگذاری مرقوم می‌شد.

برای دستیابی به این هدف، داده‌های جمع‌آوری‌شده از طریق فرایند محوری کدگذاری تحلیل می‌شوند. کدگذاری در این روش، فرایندی از انتزاع مفهومی است که طی آن، مفاهیم کلی (کدها) به مصادیق منفرد در داده‌ها نسبت داده می‌شود (Vollstedt & Rezat, 2019). کدگذاری باز معمولاً نخستین مواجهه با داده‌ها است. عناصر کلیدی آن عبارت است از پرسش‌های حساس و مقایسه مستمر داده‌ها و کدها. کدگذاری باز بخشی از تحلیل داده‌ها است که بر مفهوم‌سازی و طبقه‌بندی پدیده‌ها از طریق بررسی عمیق داده‌ها تمرکز دارد. در این مرحله، داده‌ها به بخش‌های کوچک‌تر تقسیم و تحلیل می‌شوند تا هسته مفهومی هر بخش استخراج و با کدهای توصیفی نمایش داده شود (Naeem et al., 2023). کدگذاری محوری به بررسی روابط بین مفاهیم و مقوله‌های حاصل از کدگذاری باز



است. ابتدا، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته صورت پذیرفت؛ سپس، با استفاده از ضبط صوت، مصاحبه‌ها جمع‌بندی و به‌صورت دستی کدگذاری شدند. جلسه مصاحبه هریک از مصاحبه‌شوندگان با رعایت اخلاقیات و توضیحات مرتبط با پژوهش صورت پذیرفت. این جلسه با محوریت اصلی موضوع و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته شروع شد، سپس با جمع‌بندی کدها برای کدگذاری پایان یافت. ابتدا ۲۳۱

کد اولیه استخراج شد؛ سپس، با استفاده از رویکرد استقرایی، ۱۱۶ کد باز استخراج شد. در مرحله بعد از جمع‌بندی کدهای باز، ۲۸ کد محوری استخراج شد. سپس، با توجه به اینکه بسیاری از کدهای محوری شباهت محتوایی و مفهومی بسیاری با هم داشتند، پنج کد انتخابی شکل گرفت. همه موارد در جدول ۴ نمایه شده است.

جدول ۴: کدهای باز، محوری و انتخابی

کدهای انتخابی	کدهای محوری	کدهای باز
پایداری اجتماعی - فرهنگی	رشد و تعالی مبتنی بر اخلاق و ارزش‌های انسانی؛ فعالیت‌ها و فرهنگ اجتماعی؛ عدالت اجتماعی؛ تعامل مثبت گردشگران با جامعه میزبان؛ تقویت هویت فرهنگی و سنت‌های بومی؛ توسعه زیرساخت‌های فرهنگی؛ تقویت انسجام فرهنگی و اجتماعی	مسئولیت اجتماعی (D1)؛ حمایت از حقوق اولیه ساکنان (D2)؛ حفظ برابری اجتماعی (D3)؛ موقعیت اجتماعی (D4)؛...؛ کاهش تضادهای فرهنگی (D17)؛ آموزش جامعه محلی (D18)؛ اصالت فرهنگی (D18)؛ حفظ و احیای سنت‌های بومی (D20)
پایداری بومی و منطقه‌ای	حفظ و ارتقای فرهنگ محلی؛ غنی‌سازی ویژگی‌های محلی؛ تقویت خودتکایی مناطق کمتر توسعه‌یافته؛ استفاده از معماری بومی در اقامتگاه‌ها؛ توسعه صنایع و محصولات محلی	کاهش تعارضات بین گردشگران و ساکنان (D21)؛ توانمندسازی جوامع محلی (D22)؛ احیای مشاغل سنتی (D23)؛...؛ پایداری محلی (D39)؛ کاهش شکاف توسعه بین مناطق شهری و روستایی (D40)
پایداری زیست‌محیطی	پایداری محیطی؛ آلودگی محیطی کم؛ برنامه حفاظت و توسعه مناسب منطقه؛ حفاظت و حمایت از منابع طبیعی و تنوع زیستی	حمایت از تنوع زیستی (D41)؛ مدیریت پسماند و کاهش آلودگی (D42)؛ حفظ منابع برای نسل‌های آینده (D43)؛...؛ پروژه‌های احیای اکوسیستم (D61)؛ حفاظت از تخریب محیط زیست (D62)
پایداری اقتصادی و معیشتی	توانایی ایجاد درآمد پایدار؛ رشد اقتصادی مبتنی بر جامعه محلی؛ ایجاد اشتغال پایدار برای ساکنان؛ توزیع عادلانه درآمدهای گردشگری؛ کاهش نابرابری منطقه‌ای و حمایت اقتصادی؛ چرخش مالی در اقتصاد محلی	حمایت از کسب‌وکارهای کوچک محلی (D63)؛ افزایش رفاه محلی (D64)؛ کاهش مهاجرت به شهرها (D65)؛...؛ حمایت از خانوارهای محلی (D91)؛ کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی در بحران‌ها (D92)
پایداری نهادی و بین‌بخشی	اعتمادسازی بین ذی‌نفعان؛ مشارکت عامه؛ حفاظت از مقررات منطقه‌ای؛ سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی؛ منطقه‌بندی مکان‌ها؛ توسعه متوازن و یکپارچه	سیاست‌گذاری شفاف و مشارکتی (D93)؛ ارتباطات بین سازمانی (D94)؛...؛ قوانین حمایتی برای جوامع محلی (D115)؛ قوانین حمایتی برای گردشگران (D116)



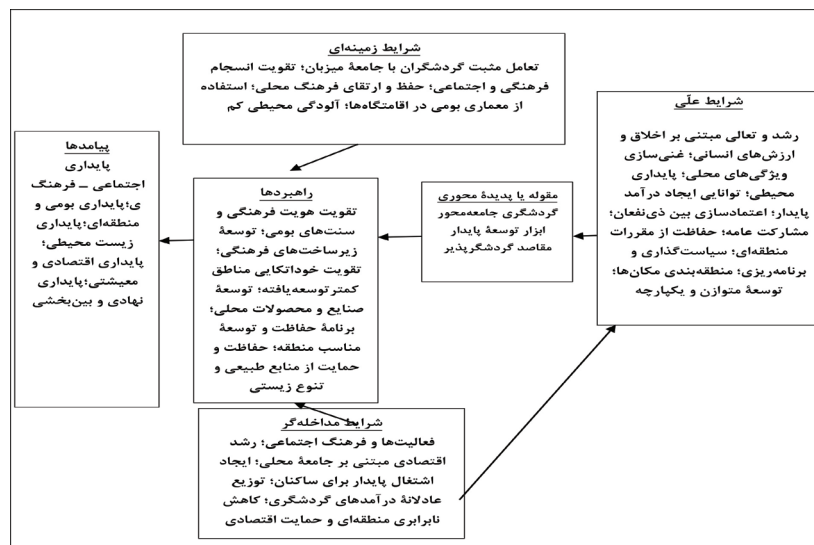
مناسب و منطبق‌بندی دقیق، این امکان وجود دارد که از تمرکز بیش از حد اقدامات و فعالیت‌های مرتبط با گردشگری در مناطق خاص ممانعت کرد و به توسعه یکپارچه و پایدار دست یافت.

درحقیقت، گردشگری جامعه‌محور در قبال مقصد گردشگری پذیر ارزش و هویت فرهنگی- اجتماعی را بهبود می‌بخشد و حتی موجب توسعه تمام و کمال آن خواهد شد. این رویکرد موجب بهبود کیفیت زندگی جامعه محلی ساکن در مناطق گردشگری می‌شود. گردشگری جامعه‌محور همانند ابزاری اثربخش و کارآمد می‌تواند محرکی برای توسعه پایدار در سطوح محلی، منطقه‌ای و... باشد. طبق شواهد و پژوهش‌های به‌دست‌آمده، این نوع گردشگری موجب توزیع عادلانه‌تر منافع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در مقاصد گردشگری پذیر می‌شود. درواقع، با ایجاد فرصت‌های شغلی و آموزشی، موجب کاهش فقر به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه خواهد شد.

مدیریت ضعیف یا کنترل نکردن تعاملات پیامدهای مثبت و منفی اجتماعی- فرهنگی یا محیطی دارد، چه بین عوامل یا در همان محیطی که فعالیت‌های گردشگری در آن انجام می‌شود. از همین رو، درمی‌یابیم که گردشگری جامعه‌محور پایداری را تقویت می‌کند و هویت می‌سازد و از طرق مختلفی همه ابعاد فرهنگی، اجتماعی، محیط‌زیستی و اقتصادی را هماهنگ و یکپارچه مورد توجه قرار می‌دهد. مطابق با دسته‌بندی شش‌گانه نظریه داده‌بنیاد، همه کدهای مزبور در قالب هریک از طبقه‌بندی‌های شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، راهبردها، مقوله محوری، شرایط مداخله‌گر و پیامدها دسته‌بندی می‌شوند. در شکل ۱، الگوی فهم و تحلیل نقش راهبردی و کلیدی گردشگری جامعه‌محور در توسعه پایدار مقاصد گردشگری پذیر نمایه شده است.

کدهای به‌دست‌آمده در راستای هدف اصلی پژوهش‌اند، پس توضیح بیشتری لازم دارند. گردشگری جامعه‌محور، با زیربنای عدالت اجتماعی و ارتباط مثبت گردشگران با منطقه میزبان، زمینه توسعه پایدار اخلاق‌محور را مهیا می‌کند. گردشگری جامعه‌محور، با برگزاری جشنواره‌های سنتی و محلی و توسعه زیرساخت‌های فرهنگی، به رشد و حفظ اصالت منطقه کمک می‌کند؛ ازاین‌رو جامعه را به‌سوی انسجام فرهنگی و اجتماعی بیشتری سوق می‌دهد و با کمک مشارکت پویای جامعه محلی، تبادلات فرهنگی را به‌سوی احترام متقابل تشویق می‌کند. درخصوص ترقی فرهنگ محلی، اغنای ویژگی‌های محلی با استفاده از معماری بومی در اقامتگاه‌ها و گسترش صنایع دستی موجب افزایش جذابیت مقاصد گردشگری می‌شود و با حمایت از کسب‌وکارهای کوچک محلی، به‌منظور تقویت خوداتکایی مناطق کمتر توسعه‌یافته موجب کاهش وابستگی به اقتصاد تک‌پایه خواهد شد. اجرای برنامه‌های حفاظت مناطق نه‌تنها موجب کاهش آلودگی هوا را فراهم می‌کند، به حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری نیز کمک می‌کند. در این راستا، جوامع بومی، با اتکا به دانش سنتی خود، از مناطق طبیعی حفاظت می‌کنند و از آن‌ها در چارچوب اکوتوریسم پایدار بهره می‌برند.

از سویی دیگر، به‌منظور ایجاد درآمدهای پایدار برای جوامع محلی، گردشگری جامعه‌محور موجب اشتغال‌زایی پایدار برای بومیان منطقه می‌شود و در نتیجه سبب توزیع درآمد عادلانه و چرخش مالی اقتصاد محلی و در نهایت کاهش نابرابری در منطقه خواهد شد. در کدهای استخراج‌شده مشخص است که همکاری و اعتماد میان ذی‌نفعان اصلی (دولت، بخش خصوصی و جامعه محلی) زمینه‌ساز سیاست‌گذاری شفاف می‌شود. با برنامه‌ریزی



شکل ۱: الگوی فهم و تحلیل نقش راهبردی و کلیدی گردشگری جامعه‌محور در توسعه پایدار مقاصد گردشگری پذیر



همان‌طور که در این الگو (شکل ۱) ملاحظه می‌شود، جریان و ارتباط چندسویه هریک از کدهای مستخرج نشان داده شده است و این موارد نشان‌دهنده نقش راهبردی و کلیدی گردشگری جامعه‌محور در توسعه پایدار مقاصد گردشگرپذیر است.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش مبتنی بر تحلیل محتوای صاحب‌های نیمه‌ساختاریافته با شانزده خبره و در چارچوب روش نظریه داده‌بنیاد ارائه شده است. بر این اساس، گردشگری جامعه‌محور، از طریق تقویت مبانی اخلاقی و ارزش‌های انسانی، به عاملی کلیدی در تحقق توسعه پایدار مقاصد گردشگری تبدیل شده است. این الگو، با ایجاد تعاملات سازنده بین میزبانان و گردشگران، به ترویج عدالت اجتماعی در مناطق گردشگری کمک شایانی می‌کند. همچنین، با توجه ویژه به رشد هویت فرهنگی و حفظ سنت‌های بومی از طریق بهبود زیرساخت‌های فرهنگی، موجب انسجام اجتماعی و فرهنگی پایدار در این مناطق شده است.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری جامعه‌محور نقش مؤثری در حفظ و غنای فرهنگی نواحی محلی ایفا می‌کند. با اجرای معماری‌های سنتی در اقامتگاه‌ها و پشتیبانی هدفمند از صنایع دستی منطقه، ضمن تقویت ویژگی‌های منحصر به فرد مناطق گردشگری، موجب ارتقای خودکفایی جوامع محلی و روستایی به‌ویژه در مناطق کمتر برخوردار می‌شود. از منظر محیط‌زیستی، این پژوهش تأکید دارد که با برنامه‌ریزی دقیق در جوامع محلی می‌شود گردشگری جامعه‌محور را به ابزاری مناسب برای کاهش آلاینده‌های محیطی و حفظ سرمایه‌های طبیعی و تنوع زیستی تبدیل کرد. این دستاورد ارزشمند با اجرای برنامه‌های حفاظتی مبتنی بر دانش بومی و توسعه اکوتوریسم مسئولانه و پایدار به ثمر نشسته است. این دیدگاه گویای تحقق الگویی جدید از رابطه مسالمت‌آمیز پایدار بین صنایع گردشگری و محیط‌زیست است که در آن، توسعه اقتصادی و حفاظت از محیط‌زیست نه تنها مقابل همدیگر نیستند بلکه در یک راستا و مکمل یکدیگرند.

از لحاظ اقتصادی، این پژوهش مؤید آن است که گردشگری جامعه‌محور، با توسعه درآمدهای پایدار و ایجاد عدالت در برخورداری از منافع، موجب رشد اقتصادی بر مبنای جامعه محلی می‌شود. در واقع، گردشگری جامعه‌محور، با خلق مشاغل پایدار و

سامان‌دهی چرخه اقتصاد محلی، دو پیامد اصلی دارد: کاهش چشمگیر عدم توازن و نابرابری‌های اقتصادی، بهبود و ارتقای وضعیت معیشتی و مالی جوامع گردشگرپذیر. از منظر الزامات زیربنایی و فراگیر توسعه، این پژوهش برای موفقیت الگوی به‌دست‌آمده به ایجاد اعتماد متقابل میان ذی‌نفعان، مشارکت پویای جامعه در جریان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های هوشمندانه با اتکای به منطقه‌بندی مناسب نیاز دارد. به‌منظور بهبود اثربخشی این مدل باید به حفظ اصول و ارزش‌های فرهنگی هویتی هر منطقه، حفاظت محیط‌زیست، تأمین منافع اقتصادی عدالت‌محور و اجرای عدالت اجتماعی توجه کافی شود. برای اجرایی شدن این چارچوب توصیه می‌شود برنامه‌های قانونی حمایتی بهبود یابد، برنامه‌های آموزشی برای ذی‌نفعان توسعه یابد و شبکه‌های همکاری بین منطقه‌ای ایجاد شود. این پژوهش، در راستای فهم و تحلیل نقش راهبردی و کلیدی گردشگری جامعه‌محور در توسعه پایدار مقاصد گردشگرپذیر، نشان می‌دهد که گردشگری جامعه‌محور، با ایجاد پیوندی میان اقتصاد محلی، میراث فرهنگی، اکوسیستم‌های طبیعی و ساختارهای اجتماعی، چارچوبی جدید و تحول‌آفرین خلق می‌کند، که هم‌زمان مانع فرسایش فرهنگی و نابرابری‌های فضایی و موجب نهادینه شدن حکمرانی مشارکتی و حفاظت از منابع طبیعی می‌شود. در نهایت، تحقق این چشم‌انداز به‌موجب همکاری نهادهای حاکمیتی با تقویت چارچوب‌های قانونی، حمایت بخش خصوصی با پذیرش مسئولیت اجتماعی و مشارکت فعال جامعه محلی در مدیریت گردشگری است. این همکاری الگویی پایدار برای بهبود و توسعه گردشگری محقق می‌سازد که هم‌زمان موجبات پاسخ‌گویی نیازهای اقتصادی، ملاحظات فرهنگی و الزامات محیط‌زیستی را فراهم می‌کند.

یافته‌های این پژوهش از جنبه‌های متعددی با پژوهش‌های پیشین هم‌پوشانی و هم‌خوانی دارد. به‌طور مشخص، نتایج این پژوهش، همسو با مطالعات هاریادی^۱ و همکاران (2024) و کاظمیه و عیدی (۱۴۰۲)، تأکید می‌کند که موفقیت پایدار گردشگری جامعه‌محور در گرو مشارکت فعال و همه‌جانبه جامعه محلی و توانمندسازی ایشان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. همچنین، مطابق با یافته‌های پژوهش تورچینوویچ^۲ و همکاران (2025)، بر نقش رهبری تحول‌آفرین و اهمیت ایجاد

1. Hariyadi

2. Turčinović



کاظمیه، فاطمه و عیدی، اسماء (۱۴۰۲). گردشگری اجتماع‌محور؛ گامی به سوی توسعه پایدار. پنجمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست ایران، تهران. <https://civilica.com/doc/1693658>

Abreu, L. A. D., Walkowski, M. D. C., Perinotto, A. R. C., & Fonseca, J. F. D. (2024). Community-Based Tourism and Best Practices with the Sustainable Development Goals. *Administrative Sciences*, 14(2), 36. <https://doi.org/10.3390/admsci14020036>

Al Amin, M., Islam, M. S., Amin, M. B., Nowshad, J. H., & Abdullah, M. (2024). Divergence of alternative tourism in sustainable development of an emerging economy: The role of community-based tourism. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8(14), 7920. <https://doi.org/jipd7327>

Armstrong, R. (2012). An analysis of the conditions for success of community based tourism enterprises. *Int. Cent. Responsible Tour*, 21, 1-52. <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/pdf/10.5555/20123157768>

Bolaños, M. A. R. (2014). The role of community-based tourism in Sustainable Rural Development: Case Studies from Ecuador. Ph.D. Program in Sustainability, Universitat Politècnica de Catalunya. <https://is.upc.edu/ca/intranet/pts-prs-q2-curs-2014-15/documents/PRReyBolaos.pdf>

Boley, B. B., McGehee, N. G., & Hammett, A. T. (2017). Importance-performance analysis (IPA) of sustainable tourism initiatives: The resident perspective. *Tourism Management*, 58, 66-77. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.10.002>

Choi, H. C., & Sirakaya, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tour-

شبکه‌های همکاری بین ذی‌نفعان به‌عنوان پیش‌رسان‌های کلیدی در توسعه موفقیت‌آمیز گردشگری جامعه‌محور تأیید می‌کند. این همسویی یافته‌ها نشان‌دهنده اعتبار مدل پیشنهادی و قابلیت تعمیم آن به بافتارهای مشابه است. همچنین این پژوهش، با بسط و توسعه این مفاهیم در چارچوب بوم‌شناسی فرهنگی ایران، گام جدیدی در جهت غنای ادبیات موضوع برداشته است. این پژوهش با محدودیت‌هایی از جمله تمرکز بر نمونه‌ای محدود از خبرگان و ماهیت کیفی روش داده‌بنیاد، که تعمیم‌پذیری را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مواجه بوده است. همچنین، دسترسی نابرابر به برخی ذی‌نفعان محلی ممکن است بر جامعیت دیدگاه‌های ارائه‌شده تأثیر گذاشته باشد.

در پایان، این موارد برای پژوهش‌های آینده پیشنهاد می‌شود: انجام مطالعات کمی به‌منظور سنجش دقیق میزان تأثیرگذاری هریک از عوامل شناسایی‌شده در مدل نهایی؛ انجام بررسی‌های تطبیقی در زمینه الگوهای گردشگری جامعه‌محور در مناطق گوناگون ایران با تأکید ویژه بر چالش‌های بوم‌شناختی و فرهنگی؛ واکاوی نقش فناوری‌های دیجیتال در تسهیل فرایند مشارکت جامعه محلی و بهبود نظام حکمرانی گردشگری.

منابع فارسی که معادل لاتین آن‌ها در فهرست منابع آمده است:

جوان، فرهاد و برزگر، صادق (۱۴۰۳). تبیین پیش‌رسان‌های کلیدی مؤثر بر تحقق‌پذیری گردشگری جامعه‌محور در توسعه روستاهای پیراشهری کلانشهر رشت. توسعه فضاهای پیراشهری. ۳۷-۵۴. <https://doi.org/10.22034/jpusd.2025.488032.1323>

دهقانی، فاطمه، جعفری‌نیا، غلامرضا و شمس‌الدینی، علی (۱۴۰۱). تحلیلی بر تأثیر گردشگری اجتماع‌محور در توسعه روستاهای ساحلی شهرستان تنگستان از دید جامعه محلی. نشریه مدیریت شهری ۲۱(۶۸)، ۵۷-۷۸. <http://ijurm.imo.org.ir/article-۱-۳۲۵۱-fa.html>

عینالی، جمشید، فراهانی، حسین، چراغی، مهدی و عباسی، فریبا (۱۳۹۷). ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار اجتماعات محلی (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری- استان زنجان). گردشگری و توسعه، ۷(۲)، ۱۷۱-۱۹۳. <https://doi.org/10.22034/jtd.2018.69467>

- in *Tourism*, 21(13), 1547-1568. <https://doi.org/10.1080/13683500.2016.1150257>
- Einali, J., Farahai, H., Cheraghi, M., & Abbasi, F. (2018). Assessing the Rural Tourism Role in the Sustainable Development of Local Communities (Case Study: Tourism Destination Villages - Zanjan Province). *Journal of Tourism and Development*, 7(2), 171-193. <https://doi.org/10.22034/jtd.2018.69467> [in Persian]
- Garzón, D., & Toloza, A. (2022). Co-evaluación de las condiciones de viabilidad en iniciativas de turismo comunitario en Colombia. *PASOS Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 20, 837-57. <http://riull.ull.es/xmlui/handle/915/29037>
- Giampiccoli, A., & Mtapuri, O. (2017). Beyond community-based tourism. Towards a new tourism sector classification system. *Gazeta de Antropología*, 33(1). <https://doi.org/10.30827/Digibug.44467>
- Goodwin, H., & Santilli, R. (2009). Communitybased Tourism: A Success? ICRT Occasional Paper, 11, 1-37.
- Guzzatti, T. C. (2010). O Agroturismo como elemento dinamizador na construção de territórios rurais: o caso da Associação de Agroturismo Acolhida na Colônia em Santa Rosa de Lima (SC).
- Hariyadi, B. R., Rokhman, A., Rosyadi, S., Yamin, M., & Runtiko, A. G. (2024). The Role of Community-Based Tourism in Sustainable Tourism Village In Indonesia. *Revista De Gestão - RGSA*, 18(7), e05466. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n7-038>
- Han, H., Eom, T., Al-Ansi, A., Ryu, H. B., & Kim, W. (2019). Community-based tourism. *Tour. Manag.*, 27, 1274-1289. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.05.018>
- Cordova-Buiza, F., Medina-Viruel, M. J., & Pérez-Gálvez, J. C. (2025). Community-based rural tourism: a mapping technique analysis study from 2005 to 2023. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/10941665.2023.2276477>
- Cliff, S., & Melissa, M. (2017). Axial coding. *The international encyclopedia of communication research methods*. Hoboken: Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118901731.iecrm0012>.
- d'Angella, F., Maccioni, S., & De Carlo, M. (2025). Exploring destination sustainable development strategies: Triggers and levels of maturity. *Sustainable Futures*, 9, 100515. <https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.100515>
- Dehghani, F., Jafariniya, G., & Shamsoddini, A. (2023). An analysis on the impact of community-oriented tourism in the development of the coastal villages of Tangestan city from the perspective of the local community. *Urban and Rural Managment*, 21(68), 57-78. <http://ijurm.imo.org.ir/article-1-3251-fa.html> [in Persian]
- De Lourdes, I. D. C. (2023). Turismo rural, sustentabilidade e educação ambiental: Uma revisão sistemática. *Cenário. Revista Interdisciplinar em Turismo e Território*, 10(2), 206-220. <https://doi.org/10.26512/rev.cenario.v10i2.39150>
- Dodds, R., Ali, A., & Galaski, K. (2018). Mobilizing knowledge: Determining key elements for success and pitfalls in developing community-based tourism. *Current Issues*



- al Journal of Geography, 194(1), 79–88. <https://doi.org/10.11143/46331>
- Kiatkawsin, K., & Han, H. (2017). Young travelers' intention to behave pro-environmentally: Merging the value-belief-norm theory and the expectancy theory. *Tourism management*, 59, 76–88. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.06.018>
- Krittayaruangroj, K., Suriyankietkaew, S., & Hallinger, P. (2023). Research on sustainability in community-based tourism: a bibliometric review and future directions. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 28(9), 1031-1051. <https://doi.org/10.1080/10941665.2023.2276477>
- Kurniawan, E., Astuti, T.M.P., & Syifauddin, M. (2021). Community participation in creating sustainable community-based tourism. *Vis. Sustain.*, 17, 5997. <https://doi.org/10.13135/2384-8677/5997>
- Lee, T. H., & Jan, F. H. (2019). Can community-based tourism contribute to sustainable development? Evidence from residents' perceptions of the sustainability. *Tourism Management*, 70, 368–380. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.09.003>
- Lee, T. H., Jan, F. H., & Yang, C. C. (2013). Conceptualizing and measuring environmentally responsible behaviors from the perspective of community-based tourists. *Tourism Management*, 36, 454–468. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.09.012>
- Lee, T. H., Jan, F. H., Tseng, C. H., & Lin, Y. F. (2018). Segmentation by recreation experience in island-based tourism: A case study of Taiwan's Liuqiu Island. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(3), 362–378. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1354865>
- ism as a sustainable direction in destination development: An empirical examination of visitor behaviors. *Sustainability*, 11(10), 2864. <https://doi.org/10.3390/su11102864>
- Hwang, J., & Choi, J. K. (2017). An investigation of passengers' psychological benefits from green brands in an environmentally friendly airline context: The moderating role of gender. *Sustainability*, 10(1), 80. <https://doi.org/10.3390/su10010080>
- Irving, M. D. A. (2009). Reinventando a reflexão sobre turismo de base comunitária. *Bartholo, R*, 108–121. <https://www.academia.edu/download/28535579/2009turismodesloc2009ISBN975-85-61012-01-4.pdf#page=110>
- INEGI. (2013). Glossary. *Tourism Satellite Account, Glossary of Economic Statistics*. 2013. Available online: <http://www.inegi.org.mx/est/contenidos/ector/rutinas/glogen/default.aspx?dg=e&s=est&c=11613> (accessed on 22 September 2022).
- Javan, F., & Barzegar, S. (2024). Explanation of the key drivers affecting the realization of community-oriented tourism in the development of peri-urban villages in Rasht metropolis.. *Preipheral Urban Spaces Development*, 6(4), 37–54. <https://doi.org/10.22034/jpsd.2025.488032.1323> [in Persian]
- Juma, L. O., & Khademi-Vidra, A. (2019). Community-based tourism and sustainable development of rural regions in Kenya; Perceptions of the citizenry. *Sustainability*, 11(17), 4733. <https://doi.org/10.3390/su11174733>
- Kavita, E., & Saarinen, J. (2016). Tourism and rural community development in Namibia: Policy issues review. *Fennia-Internation-*

- in Kenya: An exploration of their potential as avenues of poverty reduction. *Journal of sustainable tourism*, 15(6), 628-644. <https://doi.org/10.2167/jost723.0>
- Mayaka, M., Croy, W. G., & Cox, J. W. (2019). A dimensional approach to community-based tourism: Recognising and differentiating form and context. *Annals of Tourism Research*, 74, 177-190. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2018.12.002>
- Mtapuri, O., & Giampiccoli, A. (2013). Interrogating the role of the state and nonstate actors in community-based tourism ventures: Toward a model for spreading the benefits to the wider community. *South African Geographical Journal= Suid-Afrikaanse Geografiese Tydskrif*, 95(1), 1-15.
- Mottiar, Z., Boluk, K., & Kline, C. (2018). The roles of social entrepreneurs in rural destination development. *Annals of Tourism Research*, 68, 77-88. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2017.12.001>
- Ministry of International Commerce and Tourism-MINCETUR. (2019). Guidelines for the development of Community Tourism in Peru. 2019. Available online: <https://cdn.www.gob.pe/uploads/document/file/433729/Lineamientos%20para%20el%20Desarrollo%20del%20Turismo%20Comunitario%20en%20el%20Per%C3%BA.pdf> (accessed on 28 July 2022).
- Mularsari, A., Nugraha, R. N., & Pratiwi, R. (2024). Analysis of Community-Based Tourism Potential and Management Strategies for the Destination of Community Care Tourism in Kedung Sahong Ciliwung. *West Science Social and Humanities Studies*, 2(3). <http://dx.doi.org/10.58812/wssh.v2i03.722>
- Lemelin, R. H., Koster, R., & Youroukos, N. (2015). Tangible and intangible indicators of successful aboriginal tourism initiatives: A case study of two successful aboriginal tourism lodges in Northern Canada. *Tourism Management*, 47, 318-328. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.10.011>
- Liang, A. R. D. (2022). Consumers as co-creators in community-based tourism experience: Impacts on their motivation and satisfaction. *Cogent Business & Management*, 9(1), 2034389. <https://doi.org/10.1080/23311975.2022.2034389>
- López, T., & Sánchez, S. (2009). Community tourism and wealth generation in developing countries. A case study in El Salvador. *REVESCO-Revista de Estudios Cooperativos*, 99, 85-103. https://www.researchgate.net/publication/50418221_Community_based_tourism_in_developing_countries_A_case_study
- López-Guzmán, T., Borges, O., & Cerezo, J. M. (2011). Community-based tourism and local socio-economic development: A case study in Cape Verde. *African Journal of Business Management*, 5(5), 1608. <https://www.internationalscholarsjournals.com/articles/communitybased-tourism-and-local-socioeconomic-development-a-case-study-in-cape-verde.pdf>
- Maldonado-Erazo, C. P., del Río-Rama, M. D. L. C., Álvarez-García, J., & Flores-Manchano, A. C. (2022). Use of Natural and Cultural Resources by Tourism as a Strategy for Regional Development: Bibliometric Analysis. *Land*, 11(8), 1162. <https://doi.org/10.3390/land11081162>
- Manyara, G., & Jones, E. (2007). Community-based tourism enterprises development



- tourism from within the community. *PASOS: Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 6(3), 399-418. <https://doi.org/10.3390/su12156256>
- Sakata, H., & Prideaux, B. (2013). An alternative approach to community-based ecotourism: A bottom-up locally initiated non-monetised project in Papua New Guinea. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(6), 880-899. <https://doi.org/10.1080/09669582.2012.756493>
- Sansolo, D. G., & Bursztyn, I. (2009). Turismo de base comunitária: potencialidade no espaço rural brasileiro. Turismo de base comunitária: diversidade de olhares e experiências brasileiras. Rio de Janeiro: Letra e Imagem, 142-161. <https://www.gov.br/turismo/pt-br/centrais-de-conteudo-/publicacoes/segmentacao-do-turismo/turismo-de-base-comunitaria-diversidade-de-olhares-e-experiencias-brasileiras.pdf>
- Simpson, M. C. (2008). Community Benefit Tourism Initiatives—A conceptual oxymoron? *Tour. Manag.* 29, 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.06.005>
- Sosa, M., Aulet, S., & Mundet, L. (2021). Community-based tourism through food: A proposal of sustainable tourism indicators for isolated and rural destinations in Mexico. *Sustainability*, 13(12), 6693. <https://doi.org/10.3390/su13126693>
- Suryani, A., Soedarso, S., Rahmawati, D., Endarko, E., Muklason, A., Wibawa, B. M., & Zahrok, S. (2021). Community-Based Tourism Transformation: What Does The Local Community Need?. *IPTEK Journal of Proceedings Series*, (7), 1-12. <http://dx.doi.org/10.12962/j23546026.y2020i7.9524>
- Tolkach, D., & King, B. (2015). Strengthening Community-Based Tourism in a new re-
- Murphy, P. (1985). *Tourism: A Community Approach (RLE Tourism)*, 1st ed.; CRC Press: Boca Raton, FL, USA, 1985.
- Naeem, M., Ozuem, W., Howell, K., & Ranfagni, S. (2023). A step-by-step process of thematic analysis to develop a conceptual model in qualitative research. *International journal of qualitative methods*, 22, <https://doi.org/16094069231205789>
- Naranjo Lluport, M. R. (2022). Theoretical model for the analysis of community-based tourism: Contribution to sustainable development. *Sustainability*, 14(17), 10635. <https://doi.org/10.3390/su141710635>
- Netherlands Development Organization (SNV). (2007). *Asia Pro-Poor Sustainable Tourism Network. A Toolkit for Monitoring and Managing Community-Based Tourism*; SNV Asia Pro-Poor Sustainable Tourism Network and Griffith University: Brisbane, QLD, Australia, 2007.
- Nilnoppakun, A., & Ampavat, K. (2016). Is pai a sustainable tourism destination?. *Procedia Economics and Finance*, 39, 262-269. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(16\)30322-7](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)30322-7)
- Okazaki, E. (2008). A community-based tourism model: Its conception and use. *Journal of sustainable tourism*, 16(5), 511-529. <https://doi.org/10.1080/09669580802159594>
- Parani, R., Sitorus, N. I. B., Pramono, R., & Maleachi, S. (2021). Study of Community Based Tourism in the District West Java. *Int. J. Sustain. Dev. Plan*, 16, 277-285. <https://doi.org/10.18280/ijdsdp.160207>
- Ruiz, E., Hernández, M., Coca, A., Cantero, P., & Campo, A. D. (2008). Community tourism in Ecuador. Understanding community-based

- on axial coding and the coding paradigm. *Compendium for early career researchers in mathematics education*, 13(1), 81-100. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15636-7_4
- World Tourism Organization (2019). *UNWTO Guidelines for Strengthening Destination Management Organizations (DMOs)-Preparing DMOs for New Challenges*; UNWTO: Madrid, Spain, 2019.
- Zavaleta Chavez Arroyo, F. O., Sánchez Pantaleón, A. J., Navarro-Mendoza, Y. P., & Esparza-Huamanchumo, R. M. (2023). Community Tourism Conditions and Sustainable Management of a Community Tourism Association: The Case of Cruz Pata, Peru. *Sustainability*, 15(5), 4401. <https://doi.org/10.3390/su15054401>
- source-based island nation: Why and how?. *Tourism Management*, 48, 386-398. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.12.013>
- Turčinović, M., Vujko, A., & Stanišić, N. (2025). Community-Led Sustainable Tourism in Rural Areas: Enhancing Wine Tourism Destination Competitiveness and Local Empowerment. *Sustainability*, 17(7), 2878. <https://doi.org/10.3390/su17072878>
- Tuyen, Q. D., Phan, C. N., Hieu, N. D., & Le Anh, T. (2025). How Has Community-Based Tourism Evolved Over Three Decades (1995-2025): A Bibliometric and Systematic Literature Review on Evolution and Future Research Directions. *Sustainable Development*, 33(6), 8870-8893. <https://doi.org/10.1002/sd.70118>
- Vollstedt, M., & Rezat, S. (2019). An introduction to grounded theory with a special focus

